

COUNTRY BETWEEN NAAUWPOORT NEK AND GOLDEN GATE
 LOOKING NORTH, ACROSS THE LITTLE CALEDON VALLEY
 FROM AN UNFINISHED DRAWING BY THE LATE CAPTAIN W. G. C. ERSKINE, R.M.I.
 COMPLETED BY MAJOR A. M. DAVIS GLOUCESTER REGIMENT.

rigting, nl. dat die Boeremag agter die Rooiberge stelling moes inneem. In so'n geval kon die Engelse die hele Vrystaatse krygsmag onskadelik stel deur die bergpasse te beset. Die krygsraad het sy sienswyse gedeel en besluit om die hele krygsmag in drie afdelings uit die bergkom te laat trek om sodoende die agtervolgende Britse magte te verdeel. Die een afdeling onder De Wet by wie ook pres. Steyn en die Vrystaatse regering was, het deur Retiefsnek in die rigting van Kroonstad beweeg, 'n tweede onder genl. Paul Roux moes 'n dag later in die rigting van Bloemfontein deur Slabbertsnek trek, en 'n derde onder genl. Jan Crowther moes terselfdertyd deur Naauwpoortsnek in die rigting van Harrismith beweeg.

'n Vierde mag, waaronder hoofsaaklik burgers afkomstig uit die oostelike grensdistrikte, moes as wag onder genl. Marthinus Prinsloo agter bly om die suidelike graandistrikte sowel as die groot getal vee agter die bergreeks te bewaak. Hierdie wag is in drie verdeel, een afdeling elk in Slabbertsnek, Retiefsnek en Naauwpoortsnek. Genl. de Wet skryf: „Hulle moes geen waens by hulle hê nie sodat hulle, as die vyand in oorwel-digende getalle indring, hul weg oor die berge kon vind. Ek het dié burgers daar gestel omdat hulle, as inwoners van dié distrikte, die terrein daar goed geken het...” So gebeur dit dat Jan van Reenen en A. A. Cilliers by Prinsloo naby hulle plase agter bly.

Onderlinge naywer veroorsaak nou egter dat sommige offisiere ná die vertrek van Steyn en De Wet die gesag van Prinsloo oor die kommando's agter die bergreeks betwis. Op 'n bykans voltallige vergadering van die krygsraad van die betrokke kommando's is Prinsloo as hoofkommandant gekies. Hy sou egter spoedig uitvind dat hy 'n onbenydenswaardige taak gehad het. Omdat De Wet en Steyn hulle ontglip het, is die volle aandag van die grootste gedeelte van 50,000 Britse agtervolgers op Prinsloo toegespits. Heel gou is vyf van die ses bergpasse, t.w. Kommandonek, Witnek, Slabbertsnek, Retiefsnek en Naauwpoortsnek, waardeur die Boere kon ontsnap, beset. Al oorblywende ontsnappingsroete daarna was dié deur Golden Gate na Wtziesshoek, „the road over the last being so difficult that it was rarely used by wagons,” aldus die amptelike Britse geskiedenis oor hierdie episode.

Na gelang die suidelike passe beset is, het die hoofmag van die Boere in die rigting van Golden Gate teruggeval, „striving to make its escape by Naauwpoortsnek and the Golden Gate.” Genl. M. Prinsloo met 600 man en 8 kanonne staan op een tydstip tussen Naauwpoortsnek en Golden Gate. Sy posisie word egter algaande hopeloser. Die leiding van nagenoeg 4,000 burgers agter die berge is in die haglikste omstandighede aan hom toevertrou. Baie burgers se vroue, kinders, vee en selfs huisdiere was saam met hulle in die verspreide laers. Die gemoedstoestand van die burgers ná 'n reeks neerlae en die demoraliserende omsingelings-taktiek van die Britse leërleiding was een van mismoed, paniek en huistoe-gaan.

Gelyktydig met sy benoeming tot hoofkommandant binne die bergkom het Prinsloo opdrag van die krygsraad ontvang om 'n wapenstilstand van

vier dae aan te vra ten einde die republikeinse regering oor die toekoms van hierdie kommando's wat nou al tot in die valleie van Golden Gate versprei het, te raadpleeg. Hierdie opdrag het Prinsloo uitgevoer. Toe sy versoek om 'n wapenstilstand geweier word, het hy op eie inisiatief voorwaardelike oorgawe aangebied wat ook van die hand gewys is. Daarop het hy hom op 29 Julie 1900 onvoorwaardelik met 3,000 burgers, insluitende genls. Paul Roux en Jan Crowther, aan genl. sir Archibald Hunter oorgegee. A. A. Cilliers sowel as Jan van Reenen en drie seuns (een het gesneeuwel) is hier saam met Prinsloo krygsgevangene geneem. Slegs kommandant Olivier, wat geweier het om oor te gee, het met tussen 1,500 en 2,000 man en nege kanonne deur Golden Gate ontkom en na Harrismith uitgewyk. Tydens hierdie deurtog het een van die kanonne op die *Rooidraai*, net anderkant die huidige ruskamp, die pad byster geraak en tot in die rivier gerol. Baie bejaarde inwoners praat vandag nog van *Kanondraai* i.p.v. *Rooidraai*.

Genl. Bruce Hamilton en sy troepe het Olivier deur Golden Gate agtervolg, maar kon hom nie inhaal nie. Hierna het Bruce Hamilton met 700 berede man, 18 stukke veldartillerie en vier bataljons infanterie die gebied in en om Golden Gate op soek na verskuilde burgers deursoek en beset. Tydens hierdie besetting het kapt. W. C. C. Erskine 'n skets begin van die gebied tussen Naauwpoortnek en Golden Gate wat later deur maj. K. M. Davie van die Gloucester regiment voltooi en hiernaas afgedruk is.

Die meeste van die burgers wat saam met Prinsloo oorgegee het, is na krygsgevangenekampe oorsee gestuur, maar Prinsloo self is in Simonstad aangehou. Hierdie bevoorregte behandeling en die goeie gesindheid van die Britse owerheid ná die oorlog teenoor burgers van die Prinsloo-oorgawe, het daartoe gelei dat Prinsloo as verraaier en sy burgers as die sg. „nine penny boys” gebrandmerk is. Hoewel die beskuldiging van verraad teen Prinsloo nooit ten volle bewys kon word nie (want later het aan die lig gekom dat ook ander Boere-aanvoerders voor en tydens die oorgawe met die Britse generaals onderhandel het), is dit 'n bekende feit dat Prinsloo se broer Antonie Michael ná die oorgawe gedreig het om hom te skiet as hy hom teëkom. Prinsloo self het in 1903 as vereensaamde op sy plaas in die distrik Winburg gesterf.

Ook in die geskiedenis van Golden Gate het die Prinsloo-oorgawe sy nasleep gehad. A. A. Cilliers is as krygsgevangene na Ceylon gestuur. Hier het hy 'n waardevolle en insiggewende dagboek gehou waarin o.a. 'n volledige lys voorkom van alle burgers wat in die vreemde oorlede is. (Tans word daar van owerheidswêë pogings aangewend om iets aan hierdie vergete grafte te doen.) Jan van Reenen is vier maande lank 20 myl buite die Durban-hawe op 'n skip aangehou, waarna hy na die Lady-smithse kamp gestuur is waar hy en sy vrou en dogters herenig is.

Terugslae soos dié agter die Rooiberge waar Golden Gate ooggetuie was van die skande en vernedering van die Boerenasie, kon egter nie die moraal van die Boere-krygsman blywend ondermyn nie. Gedurende die

laaste helfte van 1900 en in 1901 het die klein klompie Bittereinders tot bykans bomenslike heldedom uitgestyg en in klein en snelbewende kommando's die tragiese worstelstryd teen die oormag van 'n wêreldryk uitgerek. In 'n poging om hierdie hardnekkige teenstand te breek, is op die beleid van plaasverbranding en die vernietiging van vee en gesaaides besluit.

So word ook Golden Gate getref. Ná die Prinsloo-oorgawe het die vroue en kinders hier ongestoord die normale boerderybedrywighede voortgesit en dikwels aan verbygaande burgers voedsel voorsien. Nou egter word alle vee weggevoer, gesaaides aan die brand gestee en wonings geplunder of afgebrand. Die vroue en kinders word weggevoer na die konsentrasiekampe in Harrismith. Vanaf Augustus 1901 was mev. Rosy van Reenen in hierdie kamp waar sy orreliste in die kerk was en die leiding i.v.m. 'n Christelike vereniging geneem het. Aan die einde van 1901 is sy na Ladysmith gestuur waar sy en haar man mekaar weer ontmoet.

Toe die Britse kolonnes plaasverwoesting na Golden Gate uitbrei en vroue en kinders wegvoer, het mev. Cilliers en haar kinders die ontberinge en gevare van die veld bo die „genade" van die konsentrasiekamp verkies. Hulle het gevlug. Wewelank skuil hulle in die grotte en holkrans van Gladstone en Vuurland, met karige voedselvoorrade en Boesman-tekeninge as hul enigste geselskap. Hierdie tekeninge kan vandag nog in die grotte ten noorde van Wilgenhof se rant en feitlik in lyn met Gladstone se opstal gesien word. Britse soldate op soek na die vlugteling het dikwels bo oor hierdie grotte geloop sonder om die ingang raak te sien.

Tot aan die einde van die oorlog bly die Cilliers's voortvlugtend. G. B. Beak, repatriasie-beampte ná die oorlog, het in hierdie verband o.a. geskryf: „Strange as it may seem, many of the women and children managed to evade the troops and remained in the veldt until peace was declared... They stated that they had undergone terrible hardships..."

Op 31 Mei 1902 het dit vrede geword. Die Van Reenens is dadelik terug plaas toe. Maande later eers het A. A. Cilliers uit Ceylon opgedaag. Soos so baie van hulle landgenote moes hulle die puin van hul vooroorlogse tuistes aanskou. Die vrugteboorde was uitgekap, die ryke veebestand het verdwyn, onkruid het die lande ingeneem.

HERSTEL NÁ VERWOESTING

Van meet af moes herbou word aan 'n leefwyse wat vernietig is. Dikwels was voedsel skaars. Wanneer die konstabel dan weekliks op patrollie verbykom, is sy geweer geleen om 'n bok te skiet vir die pot. En om die geregsdienaar in goeie luim te hou, word vir hom ook een geskiet. Maar die bodem was goed en die wil om te werk altyd daar. Geleidelik rig die samelewing in Golden Gate hom weer op.

As veeteeltdistrik het Bethlehem 'n ernstige knou as gevolg van die oorlog gekry. Indien die sensusopname van 1890 met dié van 1904 vergelyk word, blyk dit dat die perde- en beestroppe onderskeidelik met 63%

en 60% uitgedun is terwyl die getal skape van 276,517 in 1890 tot 105,187 in 1904 gedaal het. Die vee wat wel van die repatriasieowerheid gekoop kon word, was swak, maer en nie die buitensporige pryse wat daarvoor gevra is, werd nie.

'n Langdurige en ongekende droogte het in 1902 die gesaaides laat verdor, en, waar wel lentereëns uitgesak het, het koringluise die oes verwoes. Vir die eerste keer in menseheugenis het die Caledon en sy sytakke heeltemaal opgedroog. Dit was asof ook die natuur sy rug op die worstelende Afrikanerdom gedraai het.

Vanaf 1905 kom daar 'n kentering vir die worstelende landbouwer. En daarna ook 'n totaal nuwe wending in die boerdery. Waar veeboerdery en perdeteelt voor die oorlog hoofsaak was, tree akkerbou en suiwelboerdery ná 1904 op die voorgrond. Die verbouing van kafferkoring en aartappels word nou ook gewild. Vrugtebome word op groot skaal aangeplant.

In 1907 is die Orangia Romery in Bethlehem opgerig. Eers word die roomkanne met waens „opgetel“, later kom die vragmotor. Nou word die suiwelbedryf uitgebou. Mnr. P. Heymans, een van die eerste Bethlehemseuns wat in diens van die romery getree het, het dikwels vertel hoe sy nooit wat in die Rooibergreeks woonagtig was, gereeld vir hom geelperskes in haar pa se room gestuur het. Aangesien daar nooit klagte ontvang is oor botter met 'n perskesmaak nie, het dié romanse dus skynbaar geen wrange vrugte afgewerp nie!

Vanaf 1912 kom die sakewêreld tot op die drumpel van Golden Gate. Sewe jaar tevore het die dorpie Kestell 26 myl vanaf Golden Gate tot stand gekom, maar 'n reis daarheen bly steeds 'n waagstuk oor die swak en dikwels ongebaande weg. Die stigting van die dorpie Clarens in 1912 by Naauwpoortsnek, feitlik op die plek waar Paul Kruger se Transvaalse kommando in 1865 gekampeer het, vergemaklik grootliks Golden Gate se kontak met die buitewêreld. Nou was hulle ten minste binne bereik van poskantoor, telegraaflyn en polisiekantoor.

Die Rebelle van 1914-15 het ook na Golden Gate uitgebrei. Rebelle van die kommando van genl. Wessel Wessels het daar deurgetrek, terwyl regeringstroepen ook 'n rukkie daar gekampeer het. 'n Belangrike veldslag en verwoesting soos dié van die Anglo-Boere-oorlog het egter nie voorgekom nie.

Hierna, na gelang die dorpie Clarens aanspraak kry op ander beskawingsmiddels, verdwyn die afsondering van Golden Gate geleidelik. Die eensame paradys wat lange jare slegs aan enkele gesinne gegun was, moet geleidelik al hoe meer met ander blankes gedeel word.

In Oktober 1913 het mnr. J. S. Malherbe die eerste skooltjie in die ou klei-waenhuis van Naauwpoort begin. Die volgende jaar word 'n eerste nuwe skooltjie gebou waarvan die hoofskap die volgende 30 jaar aan die alombemide en bekende J. S. de Leeuw toevertrou is. Die jaar 1920 word

uiteindelik die „groot” jaar van Clarens en omgewing. Toe is die eerste N.G. gemeente gestig en die dorpsbestuur in 'n munisipaliteit omskep. Sederdien het gelykmatige, vreedsame vooruitgang plaasgevind.

VERANDERINGE OP MELSETTER

Intussen het belangrike verwikkelinge op *Melsetter* plaasgevind. In 1919 is die uitgestrekte plaas onderverdeel in die volgende drie plase:

Wodehouse (n.a.v. *Wodehousekop*) == 1005 morg 305 vk. roede

Glen Reenen (na die Van Reenens genoem) == 1576 morg 90 vk. roede

Melsetter (die opstal) == 1138 morg 596 vk. roede

Eersgenoemde, gewaardeer teen R8044, is bemaak aan mev. A. M. van Reenen in wie se besit dit tot 1962 gebly het toe sy dit vir die doeleindes van 'n Nasionale Park verkoop het. *Melsetter*, waarby *Golden Gate* (58 morg) ingesluit is, is in 1919 op R6506 gewaardeer en aan W. M. B. van Reenen oorgedra. Hiervoor is ook R40,000 in 1962 betaal.

Glen Reenen, gewaardeer op R6506 in 1919, is aan J. N. R. van Reenen jnr. oorgedra, wat dit tot 1927 as geheel besit en bewerk het. Toe is dit onderverdeel in *Zuluhoek* (752 morg 270 vk. roede) en *Restant Glen Reenen* (823 morg 420 vk. roede). Eersgenoemde is teen R5710 gewaardeer en aan mnr. C. J. Odendaal verkoop. Gedurende Januarie 1951 het Odendaal die een helfte en gedurende September 1956 die oorblywende deel van *Zuluhoek* aan mev. C. F. M. E. Maree verkoop wat dit in 1963 vir R20,000 aan die Parkeraad verkoop het. *Restant Glen Reenen*, wat in 1919 teen R2452 gewaardeer is, is deur J. N. R. van Reenen jnr. tot 1960 as geheel bewerk. In November van daardie jaar het hy 72.9144 morg daarvan as *Onderverdeling I Glen Reenen* — die bekende gasteplaas — vir R6,800 aan H. Geier verkoop wat dit twee jaar later vir R16,000 tot die Hoogland Park sou toevoeg. *Restant Glen Reenen* is vir R18,750 afgestaan.

Die gehele plaas *Melsetter* van 3720.391 morg plus die 58 morg van *Golden Gate* het die oorspronklike eienaar J. N. R. van Reenen snr. dus altesaam R1040 gekos. In die sestigerjare van ons tyd het sy nasate en die kopers van onderverdelings dit vir die reuse bedrag van R134,750 vir die doeleindes van 'n Hoogland Park afgestaan. En skaars 35 jaar tevore is hierdie 3778.391 morg teen slegs R30,412 gewaardeer. Onteenseglik bewys hierdie syfers hoe grondwaarde in die eens miskende gedeelte van die Verowerde Gebied gestyg het.

Ook *Gladstone* sou in die twintigste eeu van gedaante verwissel (vergelyk p. 24). In 1869 kon die hele plaas Noord-Braband van 3442 morg nie eers die insitprys van R400 haal nie. 'n Rukkie later koop A. A. Cilliers dit vir R400. En nadat die helfte as Noord-Braband aan buitestanders verkoop is, is die oorblywende 1691.505 morg (as *Gladstone* en *Wilgenhof*) in 1962 vir R52,872 aan die Parkeraad afgestaan.

Soos die Hoogland Park tans daar uitsien, het dit oorspronklik slegs R1440 gekos. Die totale koopprys om dit as Nasionale Park te ontwikkel, het R187,622 bedra!

So het die eens veragte aspoestertjie van die negentiende eeu in die tweede helfte van die twintigste eeu 'n begeerlike prys geword waarvoor die koper die hand diep in die sak moes steek.

GOLDEN GATE HOOGLAND NASIONALE PARK

Teen 1962 lê die plase Glanstone, Wilgenhof, Melsetter, Golden Gate, Glen Reenen met sy onderverdeling, Wedehouse en Zuluhoeke nog steeds as 'n eensame paradys binne die distrik Beibelehem. Maar anders as 'n eeu tevore, toe blank en nie-blank hier in onversoenlike en vyandige kampe teenoor mekaar gestaan het, heers daar vrede, orde en bestendigheid. Hier waar in die jare vroeg die oerdier en oermens 'n breek en diep spoor oor krans en vallei, deur groot en skaar getrap het, herinner nou nog net klipwerktuie aan die tyd toe die mensheid nog in sy wieg gestaan het. Hier waar vulkaniese uitbarstings in die voortyd gerammel het, is plaasgeluide nou al wat bo die rustige kabbeling van die Klein Caledon hoorbaar is. Nou lê die Afrikanerhoer se stempel in bewoning en bewerking, glinster vooruitgang in die ryke veebestand.

Jarelank is dié streek 'n gewilde piekmak- en kampeertereen. En self-loos deel die bewoners dit met die Suid-Afrikaanse volk. Almal wat een keer daar was, gaan wéér en wéér... Of dit nou in die najaar is wanneer herfsprag sy goudbruin kleed oor boom en rant gooi, winter wanneer roesbruin rotse teen die helderblou lug afgeteken staan, lenteïd as die natuur opnuut opstaan uit sy winterslaap, of die volheid en prag van die somertyd in die groen toisiel korn lê — die besoeker aan Golden Gate vind steeds iets om as herinnering saam terug te neem stad toe.

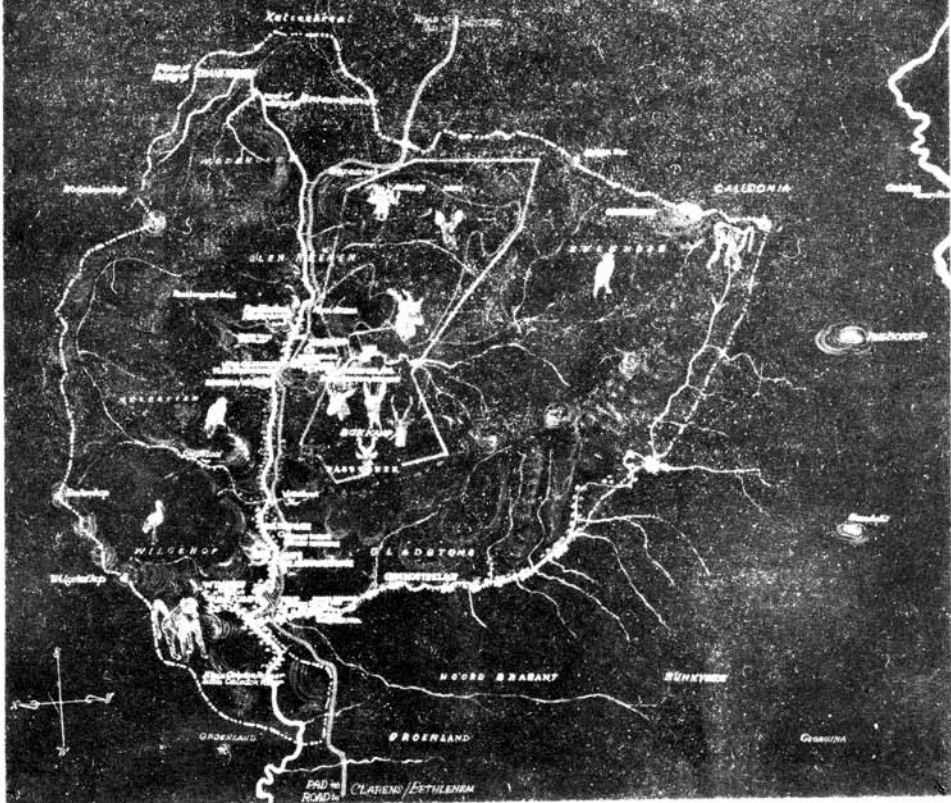
En almal sê: Golden Gate, soos dit maar altyd bekend was, moet 'n Nasionale Park wees — dit moet behoue bly, ontwikkel word, en dit wat was moet herstel word. Maar niemand doen iets nie!

VRYSTAAT STEL DIE VOORBEELD

Toe was dit dat die Vrystaatse Administrateur, mnr. J. W. J. C. (Sand) du Plessis, en sy Uitvoerende Komitee die aanvoerkamp gedoen het vir wat 'n klinkende daad sou word. Hul inisiatief sou 'n skeepklap word wat ver en wyd oor Blikoorland sou weergalm en eggo's van goedkeuring terug sou bring om in 'n eiesoortige atmosfeer die hoog- en berglandfleur van weleer te herskep.

Sonder basuïngeskal het die Administrateur en sy Uitvoerende Komitee hul selfopgeleë taak aangepak en deurgevoer en in stilte een van die mees behoudende dade van die twintigste eeu in ons land volvoer. Golden Gate soos ons hom vandag sien en soos 'n idealistiese Parkeraad hom visualiseer, is reeds hul onverganklike monument.

GOLDEN GATE
Hoogland-Nationale Park
Highlands National Park

Sand du Plessis het die bal aan die rol gesit. Tydens 'n vergadering van die Raad van Trustees van Nasionale Parke op 27 Maart 1962 het hy die Direkteur van Nasionale Parke, mnr. R. Knobel, uitgenooi om die Van der Kloof- en Ruigtevalleiteirein te besoek „met die oog op die stigting van 'n nasionale Park is daardie gebiede.”

Gevollik het mnre. Knobel, Labuschagne en Liebenberg in geselskap van die Vrystaatse Administrateur op 8 en 9 Mei 1962 verskillende plekke in die Vrystaat besoek met die oog op 'n voorlopige ondersoek t.o.v. die daarstelling van 'n Hoëveldse Nasionale Park in die Vrystaat. Eers bring die geselskap 'n besoek aan die terrein van die Van der Kloofdam. Daarna besigtig hulle ook die terrein van die voorgenome Ruigtevalleidam. Die hoë gaste van die Administrateur is nie baie geesdriftig oor 'n Nasionale Park in hierdie omgewing nie, hoewel hulle saamstem dat 'n ontspanningsoord en natuurreservaat daar wel moontlik is.

Gelukkig het die Administrateur die besoekers ook op 'n kort toer deur die oostelike Vrystaat geneem. En nou, ná 'n besoek aan Golden Gate, borrel die geesdrif oor wanneer mnr. Knobel o.a. skryf: „Die berg-tonele is enig van sy soort in ons land en om daardie rede regverdig dit 'n besliste nasionale parkestatus... Aangrensend aan hierdie berglandskap, kry ons hooglande wat t.o.v. klimaat, plantegroei en voorkoms tipies is van ons Suid-Afrikaans Hoëveld... Ons voorsien dat die Nasionale Parke-raad in staat sal wees om hier 'n baie interessante en veelgesogte park te kan ontwikkel wat baie gunstig sal pas in die raamwerk van ons bestaande en beoogde nasionale parke...”

Op 23 Mei 1962 besoek die Direkteur, mnr. Knobel, op versoek van die Vrystaatse Administrateur weer die Golden Gate-gebied „om breedvoerig op die saak in te gaan en te rapporteer oor die wenslikheid of nie van 'n Nasionale Park in daardie streek...”

Ná oorweging van dié besonder gunstige verslag het die Uitvoerende Komitee van die Vrystaat op 18 Junie 1962 goedkeuring verleen vir die aankoop van die plase *Golden Gate*, *Melsetter*, *Wodehouse*, *Wilgenhof*, *Gladstone* en *Glen Reenen* vir 'n natuurreservaat. Die Provinsiale Administrasie sou hierdie eiendomme aankoop en aan die Parkeraad aabied vir die „ontwikkeling van 'n nasionale park.” Voorts is besluit om hoogstens R171,000 plus oordragskoste daarvoor te betaal.

DIE PARKERAAD NEEM OOR

Op 21 Augustus 1962 kon die Vrystaatse Provinsiale Sekretaris, mnr. J. M. Rothman, die Raad van Kuratore vir Nasionale Parke in kennis stel dat die Vrystaatse Administrasie begenoemde plase gaan aankoop en ter motivering o.a. geskryf: „Die toenemende verstedeliking van die plattelandse bevolking in hierdie provinsie en elders in ons land, het hierdie Administrasie genoodsaak om kennis te neem van die dringende behoefte wat daar bestaan aan geriewe vir buitelug-ontspanning vir die publiek.” Voorts het hy verklaar dat veral waar die voorsiening van sodanige ge-

riewe met natuur- en wildbewaring gepaard gaan, dit 'n groot leemte vul en weer die geleentheid skep om veral by ons stedelinge „weer 'n liefde vir die bodem en sy natuurskatte aan te kweek.”

Die Parkeraad het hierdie aanbod met groot dank aanvaar. Op sy vergadering van 7 September 1962 het die Raad van Kuratore besluit dat die naam van die nuwe Park sal wees *Golden Gate-Hoogland Nasionale Park*.

Maar ook uit die publiek het daar gunstige reaksie gekom. So skryf mnr. D. B. Crowther van Kestell by wyse van gelukwensing op 10 September 1962 aan die Vrystaatse Provinsiale Administrasie: „Ek voorsien die berge weer lewe van elande, kwaggas, allerhande soorte bokke en ander wild. Die suikerbos en kafferboom sal weer die hange van ons lieflike berglandskap versier in die lente. Die Vrystaters kan die versengende hitte van die binneland gedurende die Kersgety ontvlug en in die yl berglug weer nuwe vergesigte kry.”

In antwoord hierop het die Direkteur van die Parkeraad sewentien dae later geskryf: „Weldra sal elande en rooihartbeeste, blesbokke, swart-wildebeeste, berggribbokke en ander van ons haarwildsoorte, weer die hange van die heuwels bewei; in ons natuurbewaringsprogram sal ons toesien dat die oorspronklike inheemse plantegroei weer eens tot sy reg sal kom, dat die fonteine versterk sal word en die watervalle weer sal lewe... (O)ns gaan die onderneming met moed en inspirasie aanpak...”

Hierdie belofte is gestand gedoen. Presies halfdien op 25 Mei 1963, nog voor die amptelike proklamering deur die Staatspresident, het die eerste vyf rooihartbeeste in die Park aangekom. Spoedig arriveer ook blesbokke uit die Willem Pretorius-wildreservaat, terwyl nog hartbeeste en elande uit die Kalahari-gebied gehaal is.

Die uitgerekte briefwisseling met vorige eienaars van plase in die bergkom-kompleks, die welsprekendheid en logika van oom Lappies Labuschagne in sy gesprekke met mnr. Mann van Reenen wat die Parkeraad se permanente „bywoner” sou word, sal onbeskrewe bly, want alles is ten goede besleg. Ook die probleme i.v.m. paaie en deurgange met ander eienaars buite die Park. Genoeg om te konstateer dat, ná ook Zuluhoek aangekoop is, nagenoeg 5,462 morg teen 'n totale bedrag van R187,622 aangekoop is. En met die grootmoedige skenking van *Kalieskraal* (500 morg) in 1966 deur mnr. Pierre Maree het die Park tot 'n bykans natuurlike omvang gegroei. Nog net Noord-Brabant kom kort om die oorspronklike twee plase in hierdie deel van die Verowerde Gebied te herstel!

Die vorige eienaars is gelukkig-berustend. Mnr. Mann van Reenen skryf nog onlangs aan my: „Aangesien ons nie kinders het wat in boerdery belang stel nie, het ons besef dat die ou Plaas nie onder vreemdes sal vervel nie as die Parkeraad dit bestuur nie en opbou as 'n monument vir die volk... Die Parkeraad behandel ons goed...”

Grootse planne wat in die vooruitsig gestel is, het mettertyd ontplooi. Nagenoeg 2,500 morg van die aangekoopte grond is as 'n wildskamp opsy gesit. Hier wei reeds heelwat boksoorte, soos swartwildebeeste, hartebeeste, elande en ander tipiese diere van die Hoëveld wat hier hervestig word.

GOLDEN GATE IN 1966

By twee geleenthede het ek gaan kyk. Vroegoggend het ek teen die hang van Generaalskop gestaan, afgekyk in die goue moot wat in blanke oggendlig gebaai lê terwyl môremis soos 'n ragfyn sluier opstoot... Veraf het 'n bobbejaanmannetjie se lui geblaf die nuwe dag verwelkom. 'n Lammergeier het geruisloos die poort oorsweef waar die Klein Caledon rustig voortvloei deur rollende grasveld.

Toe het die son se goue glans bo-oor die voorste rante gekruip en kon ek tuur tot in die skemerhoekies van die poort vanaf *Kalieskraal* tot waar mnr. „Black” Venter se plaas *Groenland* die suidelike Park begrens. Ooswaarts, sover as die oog kan reik, strek die magtige berge tot diep in die hart van Lesotho. Suidwaarts ontvou die golwende vallei met deinnende bulte en wasige dale. Gunter, dáár by die dromerige dorpie Clarens, steier die Titanicrots die bloute in.

En hier voor my ontplooi 'n onvergelyklike landskap waar rugebeelde rotse soos kastele en paleise uit die voortyd staan; waar kaal verweerde aardpiramides en fantastiese bergfigure en tafelrante soos stilswygende toeskouers in die grasland huiwer, en ouhout, saliebos, olien en witstinkhout in die beskutte klowe, en vaderlandswilger, mandjieswilg en kerkhofpopulier brandwag langs die stroompie staan; waar sandsteenlae met 'n verskeidenheid van kleure wat wissel van dieprooi tot roomkleurig en wit met allerhande soorte roeskolle en geel lae, veld en rante in ongekende prag tooi.

Toe het ek in die gees op die spoor geloop van hulle wat bykans 'n eeu gelede hier kom uitspan het. Die eerste A. A. Cilliers. Ek kon sien hoe hy die eike plant net onderkant Gladstone se opstal, hoe hy eiehandig die sandsteenklip in sy huis se mure messel, hoe hy die eerste blinknat sooie omploeg. Net effens verderaan is Jan van Reenen met soortgelyke take besig.

In die besoekersgids kan geografiese besonderhede geles word: Die Park is geleë op die waterskeiding van die Oranje- en Vaalrivier, skaars 35 myl van Bethlehem, 12 myl van Clarens, 26 myl van Kestell en ongeveer 52 myl van Harrismith af. Hier ontspring die Klein Caledon en vloei op 'n hoogte van 6,200 voet. Die omliggende los koppe styg tot oor die 9,000 voet. In die reënseisoen kan die besoeker tot 19 watervalle in die Park tel. 'n Gebaande pad lei tot by die gewilde swemplek in die waterval agter Gladstone se opstal.

In korte tyd het die Paderaad en sy werknemers reeds veel herskep en geskep: die netjiese ruskamp met sy gerieflike rondawels en restaurant onder die so bekwame toesig van die egpaar Verbeek; die uitgebreide

„boerdery“ onder die immer waaksame oog van Alwyn van Zyl waardeur die Park, sover dit voedsel betref, feitlik selfvoorsienend is; die opgaardam in die wildskamp wat 12 miljoen gelling kan hou; die 24,000 treë ses voet hoë doringdraad wat eiehandig deur Alwyn van Zyl en Bantoewerkers tot oor die hoogste rante gespan is; die uitgekapte kronkelende paadjies teen die hange wat na die mees romantiese kuierplekkies en die Boesmanteke-ninge lei; die wildskamp; die roetes vir perderuiters wat wil „sien“, en nog vele ander.

DIE TOEKOMS

Daar kom nog veel meer. Op Wilgenhof verrys mettertyd 'n jeugherberg; 'n luukse hotel en motel staan reeds in sy fondament; 'n 18-putjie gholfbaan met die mees natuurlike hindernisse ter wêreld sal aangelê word; swemplekke en gate sal skoongemaak word; meer rondawels word gebou...

Hier is die unieke kombinasie van Hoëveld en bergland. Die plase *Wilgenhof*, *Gladstone* en *Melsetter* met *Golden Gate* vorm die hartjie van die bergland, terwyl die omliggende *Wodehouse* en gedeelte van *Glen Reenen* die platolandskap vorm wat so tipies en eg Hoëvelds is. Die gebied ontvang somerreëns en lê in die reënstreek van 28 tot 32 duim en selfs so hoog as 40 duim. Wintersneeuval kom gereeld voor.

Maar in die Park lê nie net stof vir die natuurliefhebber, wildbewonderaar en geoloog nie. Binne die grens van die Park lê die spoor van vergane beskawings. Gaan kyk na die prehistoriese rotskuns in die grotte en holkranse van *Wilgenhof*, *Gladstone* en *Wodehouse*. Toe het die nomadiese jagers hier geleef... En die Parkeraad dra die grootste sorg dat hierdie skatte nie beskadig word nie. Hulle dink aan die geslag van die toekoms vir wie net die *Hoogland Park Golden Gate* werklikheid sal wees; daarom dat die ou opstalle almal behou en bewoon word en nou-geset in stand gehou word.

So voltrek 'n uitgebreide program hom dag aan dag. Skaars vyf jaar gelede nog het die vorige eienaars hul normale boerderybedrywighede beoefen, was *Golden Gate* net maar een van die baie aanry- en uitryplekkies langs die Lesotho-grens. Toe was daar die klinkende daad van die Vrystaatse Administrateur en sy Uitvoerende Komitee. Hulle het eienaars uitgekoop, onderverdelings weer herenig en so die „kroon“ van die Verowerde Gebied, soos beliggaam in die eertydse *Noord-Brabant* en *Melsetter* herstel, en tot blywende nasionale heiligdom gemaak.

Maar laat ons steeds dit onthou: Abraham Albertus Cilliers en Jan Nicolaas Rossouw van Reenen en hul nageslag het deur die jare heen hier behoudend opgetree, onbewus en uit liefde vir die natuur die bodem bewaar. Wat hulle bewaar het, is nou volksbesit, veilig in die Parkeraad se bekwame hande.

En die Parkeraad sien vooruit, beplan, droom. Maar ook die verlede vergeet hulle nie. Daarvan is hierdie geskiedenis bewys.

BRONNELYS

ARGIVALE BRONNE

1. Argiefbewaarpark van die O.V.S.

Gedrukte bronne:

Volksraadnotule 1854 - 1869

O.V.S. Wetboek 1854 - 1891

Sensusverslae 1880, 1890 en 1904

Ongedrukte bronne:

Stukke van die Goewermentsekretaris 1865 - 1869

Land Registers van die distrik Bethlehem

Landmeter-generaal stukke i.v.m. distrik Bethlehem

2. Argief van die O.V.S. Provinsiale Administrasie
Korrespondensie i.v.m. Golden Gate
3. Argief van die Parkeraad
Korrespondensie i.v.m. Golden Gate
4. Kantoor van die Registrateur van Aktes
Aktes i.v.m. distrik Bethlehem
5. Kantoor van die Landmeter-generaal
Kaarte van die Verowerde Gebied

LETTERKUNDIGE BRONNE

Barnard, B. J., 'n Lewensbeskrywing van majoor Henry Douglass Warden in Argiefjaarboek vir S.A. Geskiedenis 1948 dl. I.

Brink, J. N., Oorlog en Ballingskap (Bloemfontein, 1940)

De Wet, C. R., Die Stryd tussen Boer en Brit (Kaapstad, 1959)

Grobbelaar, J. J. G., Die Oranje-Vrystaat en die Basoetoe-vraagstuk in Argiefjaarboek vir S.A. Geskiedenis 1939 dl. II

Harris, Cornwallis, Wild Sports in Southern Africa (Kaapstad, 1963)

Maurice, F., History of the War in South Africa, Compiled by the Direction of His Majesty's Government, III (Londen, 1906)

Potgieter, C. en Theunissen, N. H., Hendrik Potgieter (Johannesburg, 1938)

Preller, G. S., Voortrekker-wetgewing (Pretoria, 1924)

Steytler, F. A., Die Geskiedenis van Harrismith (Bloemfontein, 1932)

Theal, G. M., A Fragment of Basuto History 1854-1871 (Kaapstad, 1886)

Van Rensburg, A. P. J., Die Geskiedenis van Bethlehem (Johannesburg, 1964)

PERIODIEKE PUBLIKASIES

De Tijd, 1866

The Bethlehem Express, 1955 - 1964

The Friend of the Orange Free State, 1854 - 1875

PERSOONLIKE GETUIENISSE